

УДК 346.2:336.777(477)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Манівчук В.Д.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті на основі аналізу нормативно-правових актів та судової практики розглядаються правові аспекти вексельного права та розрахунків векселями в Україні. Досліджено тенденції розвитку вексельних операцій. Розглянуто законодавче регулювання вексельного обігу. Розроблено практичні рекомендації щодо поширення вексельних розрахунків в економічному житті України. Проведено дослідження та аналіз процесу розвитку вексельного обігу в різних країнах світу.

Ключові слова: вексель, вексельний обіг, цінні папери, ринок цінних паперів, розрахунки.

Постановка проблеми. Роль векселів, сфера їх використання, а також нормативно-правова база, яка регулює їх випуск та обіг, які постійно зростають в силу інтенсивного розвитку економічних відносин як в середині держав, так і на геополітичному рівні. В свою чергу такий прогрес призводить до виникнення численних протиріч та різних тлумачень вексельної форми розрахунків. Саме через це дана тема є актуальною та буде залишатися такою протягом тривалого часу.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням питань вексельного обігу займалися численні вчені як в межах національної правової системи, так і за кордоном. Серед відомих вчених слід виділити Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, В.В. Воловика, І.Ф. Сидорова, В.Л. Яроцького, В.А. Белова, Л.Г. Єфімова, О. Виговського та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На фоні популяризації векселів як різновиду цінних паперів виникають окремі питання, щодо їх використання як в господарській діяльності, так в зовнішньоекономічній сфері. Все це обумовлює необхідність розробки сучасних методів удосконалення механізмів обігу векселів.

Метою наукової статті є дослідження особливостей застосування на підприємствах вексельної форми розрахунків. Розкриття особливостей правового регулювання даної сфери.

Виклад основного матеріалу. Вексель представляє собою один з ефективніших платіжних інструментів ринкової економіки. При цьому, його широке використання в розрахунках буде постійно зростати. Багато в чому роль векселя обумовлена його унікальними властивостями, що притаманні виключно цим цінним паперам.

Досить цікавою є історія виникнення векселів. Більшість науковців притримується думки, що батьківщиною векселів є Італія. Їх поява в цій країні обумовлена, в першу чергу, швидким розвитком торгівлі в часи Середньовіччя, а саме в XVI ст.

Не дивлячись на це, існують думки, що вексельні операції мали місце ще в часи Римської імперії. Ярмаркова торгівля сприяла створенню особливого роду «ярмаркових» векселів. Для захисту інтересів купців від можливих ухилень від платежів по векселях створювалися ярмаркові суди, що вирізнялися особливою суворістю до вексельних боржників [7, с. 467]. З часом вексельна система розрахунків тільки поширювалася.

Так, до 1847 року вексель так сильно поширився в Європі, що в Німеччині був прийнятий

вексельний статут, який регламентував найголовніші аспекти обігу векселів.

Слід відмітити, що саме з Німеччини векселі потрапили до Росії. Так, в епоху Петра I вексель виступав у якості засобу переказу грошей з однієї місцевості в іншу.

Новий період розвитку вексельного права припав на XX ст., коли була прийнята нова редакція вексельного статуту, та розроблялись новітні методи уніфікації норм права в даній сфері.

З метою проведення вказаної уніфікації, було проведено кілька міжнародних конференцій, за результатами яких приймалися відповідні нормативно-правові акти.

Отже, 7 червня 1930 р. у Женеві було підписано три вексельні конвенції за №№ 358, 359, 360: Конвенція про уніфікований закон про переказний і простий вексель; Конвенція, що має на меті вирішення деяких колізій законів про переказні і прості векселі; Конвенція про гербовий збір у відношенні переказних і простих векселів.

Дані акти ознаменували розвиток вексельного права на багато років вперед.

Переходячи до більш сучасного періоду використання векселів, слід відмітити, що У період існування Радянського Союзу вексель застосовувався у банківських операціях тільки при зовнішньоторговельних розрахунках.

12 вересня 1991 р. відповідно до Постанови Верховної Ради України № 1545-ХІІ «Про порядок дії на території України окремих актів Союзу РСР» на території незалежної України автоматично продовжило дію «Положення про переказний і простий вексель» № 104/1341.

У 1999 р. Україна приєдналась до Женевської конвенції 1930 р. з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до вказаної конвенції (Закон України від 06.07.99 № 826-XIV «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 р.») та до Женевської конвенції 1930 р. про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі (Закон України від 06.07.99 № 827-XIV «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 р. про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі»). Для України вказані конвенції набрали чинності 06.01.2000 р. [8].

Слід відзначити, що 5 квітня 2001 р. було прийнято Закон України «Про обіг векселів в Україні» за № 2374-ІІІ. Даний закон чітко закріпив особливості обігу векселів в Україні. Також, даний документ вперше до складу осіб, які можуть зобов'язуватись та набувати права за простим

та переказним векселем, з 1 січня 2002 р. віднесено і фізичних осіб України [9].

Таким чином, у ході свого історичного розвитку вексель перетворився на універсальний інструмент, роль і значення якого в сучасних умовах господарювання значно зростає.

На сьогодні, розвиток вексельного обігу неможливий без забезпечення законодавчої бази, що визначає механізм дії та сферу застосування векселів.

Аналізуючи дане питання необхідно в першу чергу відмітити, що на сьогодні вексельне право поділяється на дві чітко виражені системи. Перша система базується на описаних раніше женевських конвенціях та має аналогічну назву. Друга система англо-американська, вона поширена в США та Великобританії та базується на законодавстві даних країн.

Існують країни які не можна віднести до жодної з названих систем, їх вексельне право базується на нормах виключно національного права.

В деяких африканських країнах та країнах близького сходу вексельне право відсутнє взагалі.

Загальні правила обігу векселів в Україні визначені Женевською вексельною конвенцією, що набула чинності в Україні з 06.11.2000 р., та яка ввела в дію Уніфікований закон про переказний і простий векселі [2].

Додаткові умови здійснення операцій з векселями та виконання вексельних зобов'язань передбачено Законом України «Про обіг векселів в Україні».

Важливим кроком на шляху впровадження векселя як інструмента фінансово господарської діяльності підприємств став Указ Президента України «Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності» [3]. Цим Указом було запроваджено в господарську діяльність підприємства простий товарний вексель.

Перед тим як перейти безпосередньо до аналізу вексельної системи розрахунків необхідно з'ясувати сутність самої категорії «вексель».

Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» дає таке тлумачення терміну вексель: «Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю)».

Дане визначення є єдиним законодавчим закріпленням поняття векселя у вітчизняній правовій системі.

Постановою Верховної Ради від 17.06.1992 р. «Про застосування векселів у господарському обороті України» передбачено систему операцій і порядок придбання бланків векселів. Їх можна придбати в комерційних банках, віднести дані затрати до загальногосподарських. Облік бланків векселів, як і інших видів цінних паперів, ведеться на балансовому рахунку за відповідними прибутково розрахунковими документами.

Разом з цим, стаття 198 Господарського кодексу України визначає, що платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом. Вексель розгляда-

ється як одна із можливих форм безготівкових розрахунків [11].

Таким чином, на сьогодні основними актами законодавства, що регламентують в Україні використання векселів у розрахункових відносинах, є Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі – звід норм, що регламентують вексельні правовідносини, Закон від 23 лютого 2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок» та Закон «Про обіг векселів в Україні, що регулює питання видачі векселів, здійснення операцій з ними та виконання вексельних зобов'язань, які знаходяться поза рамками Уніфікованого закону.

Аналізуючи наведені данні ми можемо виокремити специфічні риси векселя, як платіжного інструменту. Перш за все, вексель є абстрактним борговим зобов'язанням. Мова йде про те, що зміст векселя не містить відомостей про появу грошового боргу.

Цікавим є також те, що фізичні і юридичні особи, видавши вексель, беруть на себе безумовне абстрактне зобов'язання сплатити власнику (векселедержателю) вказану в ньому суму у встановлений строк.

Гарантією постачальника отримати кошти за надані товари, роботи, послуги значною мірою залежить від дотримання векселедавцем порядку документування векселів.

Окремо, слід відмітити, що вексель випишується на порівняно короткий строк та предметом вексельного зобов'язання можуть бути лише гроші, тобто кошти у формі національної чи іноземної валюти.

Вексель завжди має документарну форму на бланках з відповідним ступенем захисту від підроблення. Ст. 5 Закону України «Про обіг векселів в Україні» прямо забороняє знеухомлення векселів (переведення їх у бездокументарну форму) [4].

Таким чином, вексель є складним механізмом, що виступає одночасно борговим інструментом, платіжним засобом і формою розрахунків.

Вексель відрізняється в інших цінних паперів тим, що усі особи, що поставили підпис на векселі несуть солідарну відповідальність.

Вексель може виступати об'єктом різноманітних операцій: купівлі-продажу, обліку, заліку, міни та ін. Використання векселя дозволить оформити комерційний кредит без укладення додаткових угод. Крім того, вексель може бути переданий на зберігання на депозитний рахунок банку або нотаріуса.

У законодавстві визначаються певні види векселів. Тобто, векселі можуть бути прості та переказні. Простий вексель являє безумовне зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку платежу визначену грошову суму власнику векселя (векселедержателю). Переказний вексель (тратта) посвідчує письмовий наказ векселедавця (трасанта) третій особі – платнику (трасату) сплатити певну грошову суму отримувачу – держателю векселя (ремітенту) [6, с. 280].

Крім цього, в системі вексельного обігу визначаються й інші види векселів. Так, залежно від характеру угоди, що зумовила видачу векселя, розрізняють товарні (комерційні), банківські, фінансові векселі.

Особливою формою векселя є також казначейські векселі – цінні папери, що перебувають

в обігу від імені юридичних осіб, щоб забезпечити їм короткострокове фінансування. Казначейські векселі, що виписуються на пред'явника, переважно фіксують зобов'язання уряду і продаються від його імені банкам, іншим кредитним установам і корпораціям з метою отримання готівки для покриття поточного бюджетного дефіциту [6, с. 281].

Найбільш ефективною сферою залучення векселів слід вважати їх використання для оформлення комерційного кредиту. Саме цей спосіб є найбільш надійним джерелом застосування оборотних коштів. Інші джерела фінансових ресурсів, такі як банківські кредити та бюджетні дотації не дозволяють сформувати довгострокові проекти, які необхідні для вітчизняної економіки.

Важливо також відзначити дієвість та ефективність вексельних програм. Вексельні програми – комплекс операцій з векселями на вибір суб'єкта господарювання, які здійснюються систематично і забезпечують оперативне вирішення поточних фінансових проблем. Вексельні програми можуть реалізовувати різні суб'єкти господарювання: великі та середні підприємства і компанії, муніципалітети та регіональні органи виконавчої влади [10, с. 17].

Разом з тим, необхідно усвідомлювати, що для належної організації та реалізації вексельної програми конкретний суб'єкт вексельних відносин повинен створити належні умови, а саме мати чітку стратегію розвитку, належну фінансову звітність та стабільне фінансове забезпечення.

Векселі також застосовуються для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності, що значно прискорює здійснення фінансових операцій та полегшує процедуру розрахунків між контрагентами.

Звісно, при застосуванні вексельної форми розрахунків необхідно враховувати міжнародний досвід, але разом з особливостями національної економіки.

Необхідно також відзначити важливе значення вексельної форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Так, відповідно до статті 9 Закону України «Про обіг векселів в Україні» визначено використання векселів у іноземній та національній валюті для розрахунків з нерезидентами за зовнішньоекономічними договорами (контрактами).

Це суттєво прискорює розрахунки з іноземними партнерами та збільшує міжнародний товарообіг.

Поряд з перевагами використання векселів слід виділити і деякі проблеми. Так, слід погодитись з твердженням, що на сьогодні основними питаннями вексельного ринку є регіональна замкнутість вексельних розрахунків, технологічна неліквідність векселів, слабе регулювання век-

сельного ринку зі сторони держави, навіть при наявності такої кількості нормативних актів [5, с. 19].

Необхідно відмітити, що на сьогоднішній день в Україні не створено єдиного державного реєстру векселів, що негативно відбивається на практиці їх застосування.

Сьогодні також можна говорити про існування негативного іміджу векселів в силу застосування фіктивних фірм у вексельних розрахунках. Для подолання даної проблеми необхідним є посилення державного контролю за системою вексельних розрахунків.

Суттєві проблеми виникають в сфері судової практики даної категорії справ. Так, спори про дійсність вексельного зобов'язання все частіше стають предметом судового розгляду. Поряд з цим, судам доводиться також вирішувати питання про стягнення заборгованості за векселями.

В цілому, уніфікація вексельного права та судової практики сприятиме ефективному досудовому та судовому захисту порушених прав та законних інтересів учасників вексельних відносин.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства існують значні проблеми в розробці механізмів притягнення осіб до відповідальності за порушення вексельного права. Вирішення цього питання має важливе значення, оскільки поширення вексельного обігу неможливе без наявності механізму захистів інтересів кредиторів та підвищення надійності і довіри до векселедавців.

Все це викликано незначним досвідом України в сфері обігу векселів. Окремою проблемою виступає відсутність належної кількості спеціалістів в даній сфері. Подальше вивчення та вдосконалення механізмів вексельних розрахунків сприятиме оптимізації та ефективності їх використання. В свою чергу від цього залежить прискорення системи розрахунків в цілому.

Висновок за результатами дослідження. Таким чином, незважаючи на те, що вексельна форма розрахунків поки що не достатньо розповсюджена в нашій країні, вона має важливе значення в загальній структурі розрахунків між суб'єктами господарювання. Підтвердженням цьому слугує простота організації та використання векселів, швидкий та недорогий спосіб отримання необхідних для підприємства товарів, робіт, послуг, а також можливість залучення коштів на відкритому борговому ринку.

Проте відсутність достатнього юридичного досвіду та знань з вексельного обігу, гальмують розвиток даного перспективного напрямку та оптимізації розрахункової системи. За умови проведення комплексної реформи вексельного законодавства та усунення існуючих проблем можна досягти якісного та кількісного покращення системи фінансових розрахунків в Україні.

Список літератури:

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480–IV // Із змінами та доповненнями № 3480–15 від 04.06.2017 р.
2. Женевська Конвенція від 06.07.1930, якою введено Уніфікований закон про переказний і простий векселі від 07.06.1930 р. (набула чинності в Україні з 06.11.2000 р.).
3. Указ Президента України «Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності» від 14.09.1994 р.
4. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2374–III / / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. – Ст. 128.

5. Шевченко А. Ф. Виникнення, становлення та розвиток вексельного ринку в Україні / А. Ф. Шевченко, О. М. Шевченко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 2. – С. 18–22.
6. Вексель як вид боргового цінного паперу / В. О. Гончаренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 51. – С. 278–283.
7. Федоров Л. Ф. История векселя. – Одесса, 1895. – С. 467.
8. Письмо Вишого арбітражного суду України «О дате вступления в силу Женевских вексельных конвенций 1930 года для Украины» от 10.03.2000 г. № 01–8/104 // Бизнес. Бухгалтерия. – 2000. – № 34. – С. 87.
9. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374–ІІІ // Все про бухгалтерський облік. – 2001. – № 45(591). – С. 10.
10. Рудненко Т. В. Проблеми та перспективи розвитку вексельного обігу [Електронний ресурс] / Т. В. Рудненко. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/063.htm
11. Господарський процесуальний кодекс України: закон України від 6 листоп. 1991 р. № 1798–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

Манивчук В.Д.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБРАЩЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье на основе анализа нормативно-правовых актов и судебной практики рассматриваются правовые аспекты вексельного права и расчетов векселями в Украине. Исследованы тенденции развития вексельных операций. Рассмотрено законодательное регулирование вексельного обращения. Разработаны практические рекомендации по распространению вексельных расчетов в экономической жизни Украины. Проведено исследование и анализ процесса развития вексельного обращения в разных странах мира.

Ключевые слова: вексель, вексельное обращение, ценные бумаги, рынок ценных бумаг, расчеты.

Manivchuk V.D.

Yaroslav Mudryi National Law University

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF BILL CIRCULATION IN UKRAINE

Summary

On the basis of the analysis of regulations and jurisprudence focuses on the legal aspects of the exchange law and accounting bills in Ukraine. Investigated tendencies of development of bill transactions. Considered legislative regulation bill circulation. Developed practical recommendations for the dissemination of bill payments in the economic life of Ukraine. A study and analysis of the development process of bills of exchange and promissory notes in different countries of the world.

Keywords: bill of exchange, bill circulation, securities, securities market, payments.